

изображённые художником-графиком Айхорном литературные персонажи так убедительны, так близки их прототипам. Серия офортов «Читая Ч.Айтматова» – большая удача художника. Она цельна и по содержанию, и по пластическому решению. Эмоционально насыщенные графические композиции при всей их сдержанности оставляют глубокое волнующее впечатление. В них очень сильно звучит нота глубокой подлинной любви к киргизской земле, земле детства нашего поколения.

Сырдыбаева Р. М.

ф.и.к., Улуттук илимдер академиясынын
Ч. Айтматов атындагы тил жана адабият институту,
ага илимий кызматкер

МУЗЫКА – БУЛ ААЛАМДАГЫ МЕЙКИДИК МЕНЕН МЕЗГИЛДИН ҮНГӨ АЙЛАНЫШЫ ЖЕ «КАССАНДРА ТАМГАСЫНДАГЫ» МУЗЫКАЛУУЛУК ТУУРАЛУУ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮ

*Музыка – бул ааламдагы Мейкидик
менен Мезгилдин үнгө айланышы*
Кассандра тамгасы

Айтматовдун дүйнөсүн таанып билүүдө автордун музыкага болгон мамилеси чоң ролду ойнойт. *“Музыка – бул күндүн кубатынын сансыз трансформацияларынын бири, ал Ааламдын түпкүрүнөн чыгат, а композитор болсо, радар катары, музыканы космостон угат, аны формага салат, шайкештик берет, конкретүү угулгандай кылат... Башкача айтканда, музыка – бул ааламдагы Мейкидик менен Мезгилдин үнгө айланышы”*.

Өзүнүн автордук жана жарандык позициясын билдирүү үчүн жазуучу каармандары аркылуу окрумандарга музыка тууралуу бир топ мыкты ой-толгоолор менен бөлүшөт. Алардын айрымдарына токтоло кетели. «Кассандра тамгасы» романында Айтматов музыка жандуу жазуучу экени ар тараптан байкалып турат. Баардык башкы каармандар тигил, же бул жагдайда музыка менен байланышта. Жесси виолончель тартса, Валерия Валентиновна пианино ойноп, композиторлор үйүндөгү иши менен бирге балдар үйүндө музыкалык жетекчи болуп иштейт да, Андрейге алгачкы музыкалык сабат берет; Роберт Борк да роялда ойногонду жакшы көрөт, Кремлдеги парадды сүрөттөөдө автор добулбас жана барабандардын үн чыгарганын келтирет, мындан тышкары музыканын бийик вазийпасы гана эмес, турмуштук колдонууда да болоорун көрсөтүп, мас аялдын ырын келтирилет.

Андрей Крыльцов бала кезинен музыкага шыктуу экендигин тийиштүү саптарда далилдейт. Вава, Андрей апасындай, апасынын ордуна жакшы көргөн жалгыз жакын адамы ага мындай баа берет: *“Кудай сага чоң жөндөм берген. Ак сөзүм! ... сенден мыкты музыкант чыгышы мүмкүн. Бирок ким болууну өзүң чечерсиң. Музыка өзүң үчүн, а элге башка ишиң менен кызмат кылышың мүмкүн... Сенин укмуштай жөндөмүң энеңден, сенин атаң менен энеңден, сенин бул жөндөмүң тукумуңдан, энеңден жана энең аркылуу алдың”*.

Бирок бул саптарга жете электе эле биз Андрейдин музыкага, поэзияга, жаратылышка башкача, өзгөчө аяр жана сезимтал мамиле жасаганын байкайбыз: *“Апам басканда кардын кычыраганы эсимде турат. Ошол кыштын таңында анын шашылып келатканы да эсимде. Эсимде, ал мени көкүрөгүнө бекем кысып, эки жагын элеңдей карап, денесин калтырак басып келаткан, анын жүрөгү дүкүлдөп катуу соккону угулуп турган. Ал катуу демигип, менин кулагыма бир нерселерди шыбырап, ыйын жана көз жашын тыюуга аракет кылып*

келатты. Балдар үйүнүн крыльцосуна калтырмак болуп ал мени көтөрүп келаткан чакта мен жууркандын жылчыгынан анын өңүн, кар жабышкан кирпичтери менен көздөрүн, бозоргон асманды, сампарлап түшүп жаткан карды көргөм. Кар уйгу-туйгу айланып, жай жаап жатты. Балким апам мага ошондо: "Сен ыйла, катуу-катуу ыйла, эл тез уксун!" – деп шыбырагандыр. Апам мени крыльцого койгондо бул эмнеси экенин мен дароо түшүнгөнүм жок. Мен сууктан үшүдүм, ал кайтып келип, мени бооруна кысып алат деп күттүм. Бирок ал бадалга жашынып, ары четте күрткүдө турду – келбей койду. Ошондо анан мен ыйлап кирдим, катуу ыйладым, аңгыча эшик ачылды да, кимдир бирөө келип мени колуна ала коюп, көтөрүп кирип кетти..."

Боору таш, териси калың киши мындай бир караганда өтө майда, а бирок чындыгында абдан сезимтал, байкоочулук жөндөмү бар, териси жука, бирок жүрөгү назик адам баласы гана айта ала турган Андрей үчүн түшүнүктүү жана эстен кеткис эмоциялардан кабар берип, окурманга Крыльцовдун портретине дагы бир боёк, тактап айтсак бир нече боёктон турган палитра кошот.

Музыка аркылуу жазуучу Роберт Борк жана анын сүйүктүү жубайы Жессинин мыкты кош портретин тартат. Романдын башында эле биз Жесси профессионал музыкант – виолончель тартуучу экенин билебиз. Анын классикалык музыкалык билими бар, жакшы көргөн композиторлору Бах, Бетховен жана Шостакович. Анан эң кызыгы, Роберт экөө дал ошол классикалык музыкалык концерттен таанышып, а түгүл бирин-бири биринчи көргөндө эле жактырып калганын, далай жыл өтсө да экөөнүн ортосундагы жылуу мамиле, түшүнө билүү сезимдери өчпөгөнүн да ошол музыкага тийиштүү, өтө поэтикалык стилде жазылган сыпаттамалардан байкайбыз: "Бул анын өңүнөн, көздөрүнөн көрүнүп турат. Жессинин жаратылыш берген нур чачыраган көздөрүнүн ар бир билинер-билинбес ирмеми, өзгөрүүсү Роберт Боркко көп нерсени айтып коюучу. Кайсы бир соопчулук концертте, ал Жессини жаш музыканттардын арасынан, Жесси болсо аны көрүүчүлөрдүн арасынан, сценага жакын олтурган жерден көргөндө таанышкан алгачкы күндөн тартып алар жолуга баишташты, ошол алгачкы күндөн баиштап ал Жессинин көзүнөн "жашоонун жайы менен кышын" окуганды үйрөндү жана анын санаасындагынын баарын жаземдебей билчү, Жесси да аныкын бүт биле турган. Алардын мына ушул бири-бирин ооз ача электе көз караштарынан түшүнгөндөрү алардын ынтымагын, үй-бүлөдөгү бактыларын аныктады".

Ошентсе да Борк жубайынын талантынын ачылышына жолтоо болгондугуна абдан өкүнөт: "О, анын улуу музыкант болушуна ал, Роберт, кандай кедерги болду дейсиң! Жесси чынында эле жаман виолончелисттерден эмес болучу. Эгерде ошондо ага чапкенедей жабышкан, апенди чалыш Борк болбогондо, мүмкүн, Жессинин мансабы оркестрдин аңынан алыс кетет эле. Бирок ар бир адамдын өз тагдыры бар эмеспи". Бул жерде Арсен Саманчиндин композитор болбой калдым деп өкүнгөнүн кантип эстебей кете алабыз...

Өнөрлүү өлбөйт дегендей, адамдын кайсы бир өнөрү болсо, башкалар ага суктануу менен карашат. Мына, Макс да досу Роберт жана анын өмүрлүк жары Жессиге арзуусун айтат: "Мен мотоциклистмин, сен болсо – дүйнөгө белгилүү окумуштуусуң, мен – мотоциклистмин, сен болсо – бай адамсың, жазган китептериңе чоң калем акы аласың, сөөлөттүү Ньюбериде сонун үйүң бар, аялың сага Бахтан, Бетховенден виолончелде ойноп берип турат".

Чындыгында Роберт да музыкага абдан жаны жакын болчу... "Кээде роялда жөнөкөй нерселерди Жессини коштоп ойноп калчу, кыйла дурус ойноочу". Ал эми аспаптык музыканы гана эмес, операны да баалаганын окумуштуунун Европадагы саякатынан бир сүртүм көрсөтүп турат: "Дюссельдорфтогу Рейндин ээн жаткан жээгин бойлой велосипед тээп бараткан жана үнүнүн жетишинче белгилүү бир арияны заңкылдап ырдап бараткан кишини көрдү. Болгондо да велосипедчен, аппак жакалуу көйнөкчөн, галстукчан, жалтырата лакталган туфличен жана, азыр эле операнын сценынан түшүп

келаткансып цилиндрчен эле. Ошол маалда анын ырын баалагандай Рейндин боюнда жан адам жок болучу. Бирок велосипедчен ырчыга эч кимдин кереги да жок эле. Ал өзүнө-өзү жана эртелей жолго чыккан жүк ташуучу баржалар менен кемелер сүзүп баратышкан суусу чалкыган Рейн дарыясы бар болчу...”.

Романдын башкы каармандары башына иш түшкөндө, же кайгы-капа, муңга батып турганда, а балким кубанычы койнуна батпай жаткан мезгилде музыканын жардамы менен тийиштүү эмоцияларга чөмүлөт, музыка аларга башкача дем берип, бийик максаттарга жолдоп, аруу тилектерди пайда кылат: “Тыяктан жайкы күн чыгып келе жаткан. Борк кубанганынан апенди чалыш вокалисттин артынан чуркап жөнөгүсү келди, ушунчалык жыргал, күлкү келерлик жана бакубат эле. Рейнге бой таштагысы, учу-кыйыры жок жээкте зыпылдап бараткан ырчы велосипедчини утурлай сүзгүсү, ага кол булгалап, суудан көңүлдүү бир нерсе кыйкыргысы, аны менен жарыша чуркап, дүйнөдө баардык түйшүктү унутуп таштагысы келип кетти”.

Баштарына мүшкүл иш түшкөндө да үй-бүлө музыкага кайрылат: “Күү ойногум келип турат. Шостаковичти ойнойм. Бешинчи симфониясын. А сен жаза бер. Айтар оюң бар экенин билем”. Ал эми Жессинин ойногонун угуп, Борк мындай философиялык ойлорго батат: “Музыканын добушу кээде мейманканадан экинчи кабатка угула калып жатты. Ошол түнү виолончель бул дүйнөдө анын тагдырын, балким, башы көргө киргенге чейин бөлүшө турган аял бар экенин аргасыздан Борктун эсине салды. А мүмкүн алардын жаны кийин бири биринен кабар алышар жана бүгүнкү уйкусуз виолончелдин үнүн аралыктын аралыгынан угушар...”.

Бул саптар Арсен менен Айданын ортосундагы сүйүүсүн, Асель менен Ильястын алгачкы махабат сезимдери жаралып жаткандагы вальсты, Жамиля менен Даниярдын обонун, Жайдардын Танабай үчүн каккан темир ооз комуздагы «Ботоюн», Исабековдун туңгуюк абалга кабылганда уккан Робертино Лореттинин аткаруусундагы «Ave Maria», Эрлепестин домбра черткендеги мукам күүсүн эске салбай койбойт. Айтматовдун башка чыгармаларындагыдай эле искусство, анын ичинде музыка менен бул романдын да тыгыз карым-катнаштыгы шексиз. Бирок баса көрсөтүүчү нерсе, «Кассандра тамгасы» романында сүрөткер музыканы бөтөнчө орунга коюп, анын ролу көркөмдүк жана поэтикалык сүртүмдөр катары колдонуу менен гана чектелбестен, музыка чыгарманын башталышынан аяктаганына чейин кызыл жип менен тепчилип жүрүп отурат. Музыка романдын бүткүл тулкусуна сиңип, образды толук ачып берүү менен бирге, каарманды, же кырдаалды сүрөттөөдө адамдын денесинде кан-сөлү кандай ролду аткарсан, романда музыка дал ошондой функцияны аткарып турат.

Далил катары сөзүбүздүн жыйынтыгында Роберт Борктун атынан айтылган Айтматовдун музыка тууралуу философиялык ой-толгоолоруна кайрылалы: “Музыка... адамдарга анын өмүрүнүн трагедиялуу кыскалыгынын кенемтесин толуктоо үчүн берилген. Адам музыка угуп жатканда, ага берилип кеткенде, ал адамдан тышкаркы категорияга өтөт, ал түбөлүктүүлүктүн агымына кошулат, анан анын өмүрү узарат, түбөлүктүүлүк менен жолукканда, балким, ондогон жылдарга, жүздөгөн жылдарга жана андан көпкө узарат, бирок биз билгендей өлчөмдө эмес, али табияты ачыла элек өлчөмдө узарат. А балким анын табияты эч качан ачылбай калат. ... Музыканы мындай кабылдоого белгилүү бир ыңгай, белгилүү бир маанай, дуба окуу алдындагыдай, деңизге сапарга чыгар алдындагыдай маанай керек”.